

GEYİMLƏRİN KEYFİYYƏTİNİN TƏMİNATINDA METROLOJİ EKSPERTİZANIN TƏTBİQİ

İstehsal olunan məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi və çeşidinin yeniləşdirilməsi ölkənin iqtisadi inkişafının zəruri şərtlərindən biridir. Məhsulun keyfiyyətini müntəzəm surətdə yüksəltmək iqtisadiyyatı inkişaf etdirməyin qəti tələbidir. Məhsulun keyfiyyəti nəinki əsas, həm də mürəkkəb məsələdir. Keyfiyyətin yüksəldilməsi cəmiyyət miqyasında məhsul istehsalının kəmiyyətcə artmasına bərabərdir. Məlum olduğu kimi məhsulun keyfiyyəti dedikdə, müəyyən istismar şəraitində təyinatə müvafiq olaraq müəyyən tələbatı ödəmək üçün onun yaradıcılığını təyin edən xassələrin məcmusu başa düşülür. Əgər məhsul istehlak tələblərinə müvafiq deyildirsə, o yararlı xassələrə malik olsa da yüksək keyfiyyətə malik ola bilməz.

Yüngül sənayenin ən mühüm sahələrindən biri də geyim istehsalı sənayesidir. Tikili geyim məmulatlarına qoyulan tələblər və tikiş istehsalının mürəkkəbliyi bu sənaye qarşısında çox mühüm vəzifələr qoymuşdur. Bu vəzifələrə əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi, material sərfinə qənaət edilməsi, tikiş məmulatlarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və çeşidin genişləndirilməsi aiddir.

Əhalinin tikili geyimlərə olan tələbatını ödəmək üçün qarşıya bir çox mühüm məsələlər qoyulmuşdur. Bu məsələlərdən biri də odur ki, müəyyən vaxt ərzində xalqın iqtisadi və maddi rifah halının yüksəldilməsinin əsas istiqamətlərində yüngül sənaye sahəsinin kütləvi istehsalını sürətləndirmək lazımdır. Ümumiyyətlə tikili geyimlərin buraxılışı başlıca olaraq istehsalın təşkilini yüksəltmək əsasında istiqamətləndirilməli, qurğu və avadanlıqlardan səmərəli istifadə edilməsi, müəssisələrin yenidən qurulması və onun yeni texnika və texnologiya ilə təchiz edilməsi, texnoloji proseslərin təkmilləşdirilməsi, xammal və materialların müasir növlərinin tətbiq edilməsi, vahid məhsu-

lun material tutumunun azaldılması, ehtiyatlardan qənaətlə istifadə edilməsi hesabına durmadan artırılması zəruri hesab edilir.

Məhsulun keyfiyyətinin formalaşması onun həyat tsiklinin bütün mərhələlərində, yeni tədqiqatların aparılması və işləmələrin əsaslandırılması, məmulatın işlənilib hazırlanması, istehsalı, istismarı və təmiri mərhələlərində baş verir. Məhsulun keyfiyyəti onun konstruksiyasının işlənilməsi dövründə müəyyənləşdirilərək istehsalatda təmin edilir. Belə ki, keyfiyyət qabaqcıl texnologiyanın tətbiqi, texnoloji intizama əməl edilməsi, tələb olunan istehsal mədəniyyəti səviyyəsinin təmin edilməsi, bütün mərhələlərdə texnoloji prosesə nəzarətin ciddi təşkili və məhsulun standartlara və digər normativ sənədlərə uyğunluğunun təmin edilməsi sayəsində əldə olunur.

Geyim istehsalı müəssisələrində məhsulun keyfiyyətinə nəzarətin tələblərə məcburi qaydada bütün standartlara və texniki şərtlərə daxil edilir. Keyfiyyətə nəzarət bir çox tələblərlə müəyyən edilir: standartlaşdırmaya məruz qalacaq məhsulun sınaq növlərini, sınaqların müntəzəmliyini, texniki tələblərin hər bir maddəsi üzrə sınaq üsullarını, sınaq üçün seçmə nəzarəti tətbiq edərkən nümunələrin hazırlanmasını və seçilmə qaydalarını, nəzarətin aparılma qaydalarını standartlara, yaxud texniki şərtlərə uyğunluğu haqqında nəzarət prosesinin parametrlərini və mülahizə meyarlarını, nəzarətin aparılma qaydalarını.

Hazır məmulatların dövrü, tipli, attestasiya və istismar sınaq növləri mövcuddur.

Geyim istehsalında funksiyaların yerinə yetirilməsindən asılı olaraq materiallara və hazır məmulatlara nəzarət üsulları və texnoloji prosesin parametrlərinə nəzarət üsulları mövcuddur. Materiallara və hazır məmulatlara nəzarət göndərilən materialların, yarımfabrikatların, komplektləşdirici məmulatların standartların, texniki şərtlərin tələblərinə uyğunluğunu yoxlamaq üçün, yaxud məmulatların, yarımfabrikatların və materialların işlənməsinin və hazırlanmasının müxtəlif mərhələlərində keyfiyyəti yoxlamaq, texnoloji prosesin parametrlərinə sabitliyini saxlamaq və həmçinin kütləvi sayın qarşısını almaq üçün aparılır. Bu bütövlükdə hazırlanan məhsulun yüksək keyfiyyətini və təhvil – təslim sınaqları zamanı onun yüksək qəbul faizini təmin etməlidir. Məmulatlara keyfiyyət və kəmiyyət əlamətlərinə görə də nəzarət mövcuddur. Keyfiyyət əlamətlərinə görə nəzarət zamanı bütün məmulatları iki qrupa – yararlı və qüsurlu qruplara bölürlər. Məmulatların istehsalı zamanı cari nəzarət onların həndəsi, dəqiqlik və digər parametrlərinə görə aparılır. Etibarlılıq göstəricilərinə nəzarəti yalnız istehsal tamamlandıqdan sonra hazır məmulatlarda aparmaq olar. Etibarlılığın nəzarəti istehsal prosesində, istərsə də istismar prosesində aparıla bilər.

Geyim istehsalında nəzarətin iki növü tətbiq edilir: təzə hazırlanmış məmulat partiyasından olan bir, yaxud bir neçə məmulatlarda etibarlılıq göstəricilərinin nəzarətini nəzərdə tutan təhvil – təslim sınaqlarını buraxılan məmulatın etibarlılıq səviyyəsinin müntəzəm nəzarətinin aparılması üçün keçirilən daimi sınaqdır. Əgər etibarlılıq sınaqları uzun müddətdirsə, təhvil – təslim sınaqlarının tətbiqi isə mümkün deyildirsə, onda müntəzəm sınaqların aparılması ilə kifayətlənmək olar.

Məmulatın keyfiyyətinin proqnozlaşdırılmasında daha yüksək texniki təkmilləşdirmə səviyyəsinə malik oxşar obyektlərin təhlilinə əsaslanan komparativ metoddan da istifadə oluna bilər. Məhsulun keyfiyyət göstəricilərinə və texniki səviyyəsinə nəzərən bu metod belə məhsulların hazırlanma keyfiyyətinə görə öndə gedən ölkələrdə məhsu-

lun istehsalının dəyişməsinin və inkişafının öyrənilməsinə nəzərdə tutur.

Bu baxımdan geyimlərin keyfiyyətinin yoxlanılmasında dövlət və idarə metroloji xidmət orqanlarının əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biri də normativ – texniki sənədlərin metroloji ekspertizasıdır.

Metroloji ekspertiza – ölçüləcək parametrlərin seçilməsi, dəqiqlik normalarının müəyyən edilməsi, məmulatların işlənməsi, hazırlanması, sınağı, istismarı və təmiri proseslərinin texniki məsələlərinin həllinin təhlili və qiymətləndirilməsidir.

Məmulatın işlənilib hazırlanma, istehsal və sınaq tsikli istehsalın tipindən asılıdır. (seriyalı, kütləvi, vahid, vahid təkrar olunan və birdəfəlik hazırlanma).

Seriyalı istehsalda məhsul dövrü olaraq partiyalarla buraxılır. Kütləvi istehsalda məhsul uzun müddət fasiləsiz olaraq böyük buraxılış həcmində istehsal olunur. Vahid istehsala eyni vaxtda və ya dövrü olaraq ayrı – ayrı vahidlərlə buraxılan məhsul aiddir.

Texniki sənədlərin metroloji ekspertizasının məqsədi hər bir müəssisə, sahə daxilində və bütövlükdə xalq təsərrüfatında ölçmələrin vəhdətinə və tələb olunan dəqiqliyinə nail olmaqdan, verilmiş keyfiyyət göstəricilərini təyin etmək və məhsul istehsalının səmərəliliyinə nail olmaq üçün vacib baza yaratmaqdan ibarətdir. Metroloji ekspertiza məhsulun işlənilib hazırlanmasının ilk mərhələlərində aparıldıqda daha səmərəli olur. Yalnız bu zaman o, iqtisadi səmərə yarada bilər. Sonrakı mərhələlərdə aparılan ekspertiza maddi itkilərə səbəb olur, çünki bu zaman aşkar edilmiş çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün əlavə maddi vəsait və əmək sərfi tələb olunur. Yaradılan məhsulun metroloji təminatı sahəsində tətbiq olunan texniki məsələlərin vaxtında həll olunması optimal variant seçməyə imkan verir, zəruri ölçmə metod və vasitələrin hazırlanmasına sifariş verməyə şərait yaradır.

Metroloji ekspertiza istehsalat bölməsi və metroloji xidmət mütəxəssisləri tərəfindən aparılır. İstehsalat məsələlərini ekspertiza edir, metroloji xidmət mütəxəssisləri isə ölçmələrin yerinə yetirilmə metodikasını, ölçmə vasitələrinin seçilməsini ekspertiza edir. Çox hallarda hər iki istiqamət üzrə ekspertizanı bir mütəxəssis apara bilər. Lakin belə halda metroloji ekspertizanın səmərəliliyi xeyli aşağı düşür, belə ki, mütəxəssis ancaq bir ixtisasa malik olduğundan bir neçə məsələlərin təhlili aparılır.

Məhsula qoyulan tələbləri müəyyən edən standartlar olduqda və məhsulun metroloji təminatının normalaşdırılması hallarında texniki sənədlərin metroloji ekspertizasını metroloji nəzarətlə əvəz etmək olar. Bu nəzarət nəticəsində metroloji təminatın səviyyəsinin təhlili və qiymətləndirilməsi üzrə aparılacaq işlərin istiqamətini təyin edirlər. Ola bilər ki, metroloji nəzarət prosesində aşkar edilmiş nöqsanlar normativ sənədlərin, normaların, göstəricilərin seçilməsi üzrə əvvəl qəbul edilmiş həllərin yenidən baxılmasını, həmçinin işlənmiş texniki sənədlərin metroloji ekspertizasının yenidən aparılmasını tələb etsin.

Geyim istehsalı müəssisələrində metroloji nəzarətin müxtəlif formaları istifadə olunur. Onlardan biri texniki sənədlərin metroloji özünənəzarət metodudur ki, bu da konstruktorlar və ya texnoloqlar tərəfindən həyata keçirilir. Çox hallarda metroloji normonəzarət standartlaşdırma, unifikasiya, texnologilik səviyyələrinə nəzarət ilə birgə aparılır. Metroloji normonəzarət hər bir konstruktor və texnoloji şöbədə və ya bütövlükdə müəssisədə təşkil oluna bilər. Texniki sənədlərin metroloji nəzarəti əksər hallarda onların metroloji xidmətlə razılaşdırılması prosesində həyata keçirilir.

Adətən o sənədlər razılaşdırılır ki, onlarda ölçmələrin aparılmasına qoyulan tələblər öz əksini tapmış olsun.

Metroloji ekspertiza cizgiləri, texniki izahat, texniki şərtlər, sınaqların proqram və metodikası, istismar və təmir sənədləri, spesifikasiya, marşrut və əməliyyat kartları, texnoloji təlimatlar, tərtibatların cədvəli, texnoloji spesifikasiyası, texnoloji proseslərin kartası üzrə aparıla bilər. Ekspertiza həmçinin ölçmələrin aparılma metodikası, elmi texniki hesabatlar, məhsulun keyfiyyət səviyyəsi və keyfiyyət kartası üzrə də aparılır. Bir qayda olaraq metroloji ekspertiza sənədlərin işlənilib hazırlanma prosesində metroloji təminat məsələlərinin tam həll olunmayan halında aparılır. Bəzi hallarda sənədlər çox dəqiqliklə işləndikdə də metroloji ekspertiza aparılır. Metroloji ekspertiza iki mərhələdə aparılır. Birinci mərhələdə sənədlərin ekspertizası onların əslini çoxaltmaya verməzdən qabaq bu sənədləri işləyib hazırlayan və yoxlayan imzaladıqdan sonra aparılır. İkinci mərhələdə sənədin hazırlanması və istifadə edilməsi üçün cavabdeh olan bütün şəxslər onu imzaladıqdan sonra ekspertiza aparılır. Ekspertizadan keçmiş sənədlər ekspert tərəfindən imzalanır. Metroloji ekspertizanın nəticələri ekspert rəyində göstərilir. Sənədlərin metroloji ekspertizası zamanı bir neçə vacib məsələlərin həlli yoxlanılır. Bunlara aiddir: məmulatın keyfiyyətini və işin səmərəliliyini təmin etmək məqsədi ilə ölçülən parametrlərin orijinallığı; məmulatın ölçülərinin və digər parametrlərinin olması; məmulatın parametrlərinə seriyalı buraxılan və standartlaşdırılmayan ölçmə vasitələri ilə nəzarət etməyin mümkünlüyü; texniki şərtlərin ekspertizası zamanı bu göstəricilər əsas götürülür. Məmulatın ölçülərinin və onların meyllənmələrinin məmulatın layihələndirilməsi üçün olan texniki tapşırıqda verilmiş tələblərə uyğunluq; məmulata nəzarət üçün lazımi metodların, ölçmə vasitələrinin və texnoloji avadanlıqların seçilməsinin düzgünlüyü.

Metroloji ekspertiza nəticəsində konstruktor və texnoloji sənədlərdə dəyişikliklər tələb olunursa, bu ekspert rəyində şərh olunur. Konstruktor və texnoloji sənədlərdə dəyişikliklər qəbul olunmuş qaydaya əsasən aparılır.

Standartların layihələrinin metroloji ekspertizası standartlaşdırılan obyektlərin metroloji təminatı üzrə texniki həllərin təhlili və qiymətləndirilməsindən ibarətdir. Müəssisədə metroloji ekspertiza aparan mühəndis – metroloq qüvvədə olan standartların və digər normativ – texniki sənədlərin müddəalarını əsas götürməlidir. Geyimə aid olan tələbləri özündə birləşdirən bütün növ standartların layihələri, ölçmə dəqiqlik normalarını, ölçmə metodlarını və vasitələrini və digər metroloji tələbləri və qaydaları təyin edən standartların layihələri, həmçinin fiziki konstantlar, maddə və materialların xassələri haqqında məlumatları özündə birləşdirən standartların layihələri metroloji ekspertiza keçməlidir. Metroloji ekspertiza standartın layihəsinin birinci redaksiyasını işlədikdən sonra və onun axırıncı redaksiyasının elmi – texniki ekspertizası zamanı aparılır.

Geyim istehsalı müəssisələrində metroloji xidmətinin əsas istiqamətləri bunlardır: ölçmələrin keyfiyyətinin və istehsalatın metroloji təminatının təhlili, ölçmə metodlarının və vasitələrinin standartların və texniki şərtlərin tələblərinə uyğunluğuna nəzarət, istehsalatın metroloji hazırlanması, konstruktor və texnoloji sənədlərin metroloji ekspertizası, buraxılan məhsulların keyfiyyət kateqoriyaları üzrə attestasiyasında iştirak etmək. Həmçinin geyim istehsalı müəssisələrində konstruktor və texnoloji sənədlə-

rin metroloji ekspertizasını aparmaq üçün, həmçinin metrologiya üzrə normativ sənədlərin işlənib hazırlanması üçün müəyyən əmək normaları tətbiq olunur.

Bu baxımdan təklifim budur ki, sifarişçinin lazımi keyfiyyət səviyyəsinə malik olan məhsulun yaradılması onun işlənib hazırlanması və istehsalata qoyulması müddətlərinin və xərclərinin azaldılmasının mümkünliyünü təmin edən ilkin tələbləri verilmiş məhsul növünə bazarın tələbatının və xidmət sahələrinin təkmilləşdirilməsinin proqnozlaşdırılmasına əsaslanmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Həsənov Ə.P., Osmanov T.R. Qeyri - ərzaq mallarının ekspertizası. Dərslik, I hissə - Bakı: İqtisad Universiteti, 2006.
2. Həsənov Ə.P., Osmanov T.R. Qeyri - ərzaq mallarının ekspertizasının nəzəri əsasları. Dərslik, Bakı: İqtisad Universiteti, 2010.
3. Osmanov T.R. Qeyri - ərzaq mallarının əmtəəşünaslığı və ekspertizasının əsasları. Dərslik, Bakı: İqtisad Universiteti, 2014.
4. Бузов Б.А., Румянцева Г.П. Материалы для одежды. М.: - Академия, 2010.
5. Сергеев А.Г. Метрология, стандартизация и сертификация. Учебник. М. Юрайт. Высшее образование. 2011.
6. Ушаков И.Е., Шишкин И.Ф. Прикладная метрология: Учебник для вузов: Изд. 4-е, перераб. и доп. СПб: ЕЗТУ, 2002.